

EKSEGESENS FILOLOGISKE OPGAVE: HVAD SKAL VI MED SPROGENE? EN HISTORISK VINKEL

INGRID HJELM

Århusdekan Carsten Riis' forslag om at nedskrive kravene til sprogfagene hebraisk og latin på teologiuddannelsen ved Århus Universitet førte i efteråret 2008 til en heftig afvisning fra de øvrige danske udbydere af teologiske uddannelser: Københavns universitet, Dansk Bibelinstitut samt Menighedsfakultetet. Jeg vil nævne nogle få diskussionspunkter. Argumenterne mod helt at fjerne eller sænke sprogkravene blev af Mogens Müller begrundet historisk med henvisning til det reformatoriske krav om oprindelighed, om fagets udvikling i flere selvstændige discipliner som dog er indbyrdes afhængige, fagets forankring i overleveringen og dennes udviklingshistorie samt den nutidige samtale. Her er det ifølge Müller nødvendigt at have redskaberne i orden. "Det vil være et alvorligt tab ikke at kunne læse det gamle Testamente på hebraisk – og dermed være afskåret fra at kunne følge en videnskabelig drøftelse af betydningen af de tekster, der nu også indgår som et fast led i folkekirkens gudstjeneste."¹

Dekan ved Det Teologiske Fakultet i København Steffen Kjeldgaard-Petersen kaldte forslaget "et farvel til solid teologisk faglighed" og anså århusdekanens plusordsargumenter om at ville gøre teologistudiet mere attraktivt for at være en omskrivning af det egentlige sigte, nemlig at begrænse studiets omfang.² Niels Peter Lemche skrev sammen med lektor ved Det Danske Bibelinstitut Nicolai Winther-Nielsen et indlæg, der betonedede nødvendigheden af de sproglige kvalifikationer som en forudsætning for at opretholde *sola scriptura* princippet. Med henvisning til andre professionsuddannelsers nødvendige kedelige fag, som må læres, konkluderede de: "Teologien beror på tekster, som et medlem af en luthersk-evangelisk kirke skal forholde sig til: Bibelen – både Det Gamle og Det Nye Testamente – og bekendelsesskrifterne (Den Augsburgske Bekendelse), der er skrevet på Latin. En nyansat præst i denne kirke bør som minimum skaffe sig et akademisk kendskab til de obligatoriske tekster, som er grundlaget. Ellers kan man lige så godt studere idéhistorie eller noget andet".³ Forfatterne foreslår at Det Teologiske Fakultet i Århus i stedet for at beskære "den teologiske substans" i studiet, forbedrer sin "undervisning i bibelfagene og derigennem frugtbar gøre de litterære og bibelteologiske perspektiver i studiet af teksterne på grundsproget for studiet i sin helhed."

Lektor ved Menighedsfakultetet i Århus Carsten Vang betonedede ligeledes Det Gamle Testaments status som del af kristendommens normative tekster og hævdede at "et videnskabeligt studium af GT forudsætter kendskab til GT på originalsprogene. Ved at gøre hebraisk frivilligt sætter man størsteparten af de teologiske studerende uden for den videnskabelige debat i de bibelske fag. De vil ikke være i stand til at læse og forstå fagtekster, som henviser til GT på hebraisk. Videnskabelige kommentarer til GT vil være uden for deres rækkevidde. Og de vil slet ikke kunne tage faglig stilling til oversættelsesproblemer i Bibelen eller forskellige tolkningsmuligheder i den bibelske tekst. Desuden vil de heller ikke få en forståelse for at Det Nye Testamente er gennemsyret af gammeltestamentlig tankegang og sprog. Kender studenten kun GT i dansk oversættelse, vil han eller hun ikke have en kinamands chance for at gennemskue den semitiske bag-

---

¹ Mogens Müller, "Teologer skal have redskaberne i orden", Kronik i Kristeligt Dagblad, 30. sept. 2008.

² Steffen Kjeldgaard-Petersen, "Fremtidens teologer. Nye planer udtnyder studiet til ukendelighed", Debat i Kristeligt Dagblad, 2. okt. 2008.

³ Niels Peter Lemche og Nicolai Winther-Nielsen, "Akademisk teologi fordrer hebraisk", Debat i Kristeligt Dagblad, 2. okt. 2008.

grund for evangelierne og brevlitteraturen.”⁴

Videnskabeligheden og den kulturelle forankring var også i centrum af Jesper Høgenhavs indlæg i debatten: ”sproget er som et vindue, der bliver slået op ind til den kultur-og tankeverden, som Det Gamle Testaments tekster udspringer af... Med indlæringen og beskæftigelsen med sproget følger en forståelse for en kultur, der på mange måder adskiller sig fra den vesteuropæiske kultur, vi selv er en del af.” Og længere nede i artiklen hedder det: ”Når man som teolog får mulighed for at beskæftige sig med bibelteksterne på deres originalsprog, bliver man dermed inviteret med i et teologisk arbejdsfællesskab. Man bliver deltager i en aldrig afsluttet samtale om teksternes rette forståelse i fortid og nutid.” Sprogindlæringen har altså også hos Høgenhavs et meget bredere sigte end det at kunne læse og oversætte en tekst, hvorfor Høgenhavs afsluttende erklæring da også får nærmest anti-konspiratorisk karakter, når det siges at ”vi gør ingen en tjeneste ved at bilde nogen ind, at man uden at lære og arbejde med sproget kan læse teksterne på en måde, der kan være lige så god. Fremtidens teologer skal naturligvis ikke snydes for adgangen til bibelteksterne i deres autentiske skikkelse”.⁵ Diskussionen om sprogfærdigheder drejer sig også om fortolkningsautoritet.

Bibelteksterne i deres autentiske skikkelse?

At der er bred enighed om at sagen gælder spørgsmål om autenticitet, oprindelighed, originalitet og *sola scriptura* træder klart frem i diskussionen. Men hvad er Det Gamle Testamente i dets autentiske skikkelse? Først må vi konstatere at Det Gamle Testamente er de kristne Biblers jødisk-hebraiske eller jødisk-græske forudsætninger eller modpart om man vil for det kristne Nye Testamente. Udenfor de kristne Biblers kontekst kan der ikke tales om noget Gammelt Testamente, men alene om jødiske tekstsamlinger bestående af Loven, Profeterne og Skrifterne. Deres omfang og indhold havde betydelige variationer indtil deres endelige fastlæggelse i de mest kendte masoretiske codici Leningradensis fra omkring 1008 og Aleppo fra omkring 925 e. Kr. Den tekst, som ligger til grund for vores Biblia Hebraica Stuttgartensia⁶ (BHS) er altså en tekst, der er blevet standardiseret over en mere end tusindårig periode fra dens ældste ikke-vokaliserede tekstform i den hellenistiske, muligvis persiske periode, til dens endelige ”oversættelse” i vokaliseret form. Denne langvarige fortolkningsproces resulterede i en høj grad af både skriftlig og indholdsmæssig standardisering af de gammeltestamentlige bøger, som ydermere blev forsynet med vokaltegn, accenter og noter, med henblik på at minimere tvetydigheder og usikre læsninger af teksten.⁷ Skønt Codex Aleppo er ældre end Codex Leningradensis valgte Deutsche Bibelgesellschaft siden deres 3. udgave af *Biblia Hebraica* (1929-37) at benytte det yngre manuskript fordi det var det mest komplette.⁸ Denne tekst har vundet status som *den ma-*

⁴ Carsten Vang, ”Teologistudium uden tre fjerdedele af Bibelen?”, Debat i Kristeligt Dagblad, 2. okt. 2008

⁵ Jesper Høgenhavs, ”Fremtidens præster. Det gamle Testamente uden kulturelt filter”, Debat i Kristeligt Dagblad, 11. okt. 2008.

⁶ Indtil 1967: BH eller BHK, herefter BHS.

⁷ M.C.A. Korpel, ‘Review of A.Dotan (ed.), *Biblia Hebraica Leningradiensia: prepared according to the Vocalization, Accents, and Masora of Aaron ben Moses ben Asher in the Leningrad Codex* (Peabody, Mass.: Hendrickson, 2001)’, in *RBL* 02/2004 (on line): ‘According to all experts there never was a unified tradition that one might call “the Masora” (as Dotan does [vii])... ‘No doubt the Codex Leningradensis is the most reliable complete witness for the Tiberian Masoretic tradition, but from a scholarly point of view it is unwarranted to lend a kind of canonical status to this manuscript. It should be compared to other Tiberian manuscripts, and variant readings in this and other traditions, should be presented in a critical apparatus, as is the case in the Hebrew University Bible project. Moreover, it should never be forgotten that in many respects the Tiberian tradition rests on the rabbinic exegesis compiled in Mishnah, Talmud and Midrashim.’

⁸ De to tidligere udgaver fra 1905 og 1913 var baseret på anden udgaven af den rabbiniske Bomberg bibel fra 1525. En sammenlignende analyse af dette manuskript med Leningradensis og betydningen heraf for danske oversættelser i det 20. årh. kunne nok være et studie værd.

soretiske tekst, til trods for at der ikke fandtes, hverken i middelalderen eller i dag én enkelt standardiseret masoretisk tekst.⁹ To nye Biblia Hebraica udgaver er under udgivelse. *Biblia Hebraica Quinta*, som benytter samme grundtekst som BHS, og the *Hebrew University Bible* (HUB), der benytter Aleppo manuskriptet som grundtekst og også inddrager rabbiniske og middelalderlige tekstvidner i er deres kritiske apparat.

Problemer vedrørende autenticitet bliver ikke mindre, når vi bevæger os baglæns og giver os til at lede efter en autoritativ standardtekst som forlæg for Codex Leningradensis. Hvis vi kigger på det mest oplagte forlæg, nemlig Dødehavsteksterne, støder vi på en mindre gruppe såkaldte præ-masoretiske tekster og en langt større gruppe manuskripter, der hører hjemme indenfor en mere ekspansiv, såkaldt vulgær, tekstform, som vi også finder benyttet i ikke-bibelske tekster. Dødehavsteksterne er sædvanligvis dateret fra midten af det 3. årh.f.Kr - 2. årh.e.Kr. med de præ-masoretiske tekster som de yngste.¹⁰ Der eksisterede altså på tiden for NT's fremkomst ikke kun forskellige tekstformer af de "bibelske" tekster, men også et væld af andre tekster, som ikke kom med i den jødiske eller protestantiske Bibel. Nogle af dem finder vi som bekendt i Septuaginta og Vulgata. Først i det 3. årh.e.Kr. har vi en egentlig jødisk præ-masoretisk tekstsamling, der kan siges at udgøre det direkte forlæg for BHS.

Nogle vil hævde at de præ-masoretiske tekster har deres oprindelse forud for Dødehavsteksternes vulgærudgaver af de samme skrifter. Sidstnævnte skulle således anses som repræsentanter for en mere folkelig variant i forhold til den præ-masoretiske "renere" udgave, der blev benyttet i templet. Denne antagelse lader sig ikke verificere.¹¹ Vi kan konstatere at hovedparten af Dødehavsteksterne hører hjemme blandt vulgær-teksterne og at Septuaginta og den Samaritanske Pentateuch har større affinitet med denne tekstform end med den præ-masoretiske form.¹² Når det er sagt, er det også klart at de bibelske Dødehavstekster ikke kan anses for at være førsteudgaver af bibelske tekster. For det første har vi en høj grad af gentagelser og intertekstualitet i de bibelske skrifter selv og for det andet er mange bibeltekster udlagt, kommenteret eller benyttet i ikke-bibelske skrifter. De mest oplagte er naturligvis *pesharim*, men også såkaldte sekteriske Qumranskrifter samt især Eupolemus, Sirachs Bog, Jubilæerbogen og 1-2 Makkebærbog viser udstrakt brug af bibelsk materiale.

Tilbage til spørgsmål om autenticitet og den hebraiske bibel som "vindue til kulturen". Der skal ikke herske tvivl om at Biblia Hebraica i dens forskellige udgaver er et produkt af rabbinisk eksegese og repræsenterer en eklektisk proces, der ikke kun fravalgte andre oldtidsskrifter og tekstformer, men også de samtidige karaitiske og samaritanske udgaver. Den masoretiske tekst er derfor også et vindue til denne udvælgelsesproces. Teksten kan til trods herfor ikke udelukkende betegnes som en rabbinisk tekst, for dens oprindelse, indhold samt sproglige og kulturelle forankring er før-rabbinisk. Det ved vi fra sammenligninger med Dødehavsteksterne, som både ind-

⁹ E. Tov, *Textual Criticism of the Hebrew Bible* (Minneapolis: Fortress Press, 1992), s. *passim* [22-39, 77-79]; 2. rev. udg., s. 371-378; Ingrid Hjelm, 'Whose Bible Is It Anyway? Medieval Manuscripts, Ancient Authors and Modern Perceptions', *SJOT* 18 (2004), s. 108-134; N.P. Lemche, *Gammel Testamentslig og bibelsk teologi. Ti forelæsninger* (København: ANIS, 2008), s. 31-33.

¹⁰ Litteraturen herom er ganske overvældende, så jeg vil nøjes med få henvisninger. F.M. Cross and S. Talmon (eds.), *Qumran and the History of the Biblical Text* (Cambridge MA: Harvard University Press, 1974); G.J. Brooke (ed.), *New Qumran Texts and Studies: Proceedings of the First Meeting of the International Organization for Qumran Studies, Paris 1992* (Leiden: E.J. Brill, 1994); E. Ulrich, *The Dead Sea Scrolls and the Origin of the Bible* (Studies in the Dead Sea Scrolls and Related Literature; Grand Rapids: Eerdmans/Leiden: E.J. Brill, 1999); P.W. Flint and J.C. Vanderkam (eds.), *The Dead Sea Scrolls After Fifty Years: A Comprehensive Assessment* (2 vols.; Leiden: E.J. Brill, 1998-1999); M. Abegg, P. Flint and E. Ulrich, *The Dead Sea Scrolls Bible: The Oldest Known Bible. Translated For the First Time into English* (San Fransisco: Harper, 1999).

¹¹ Jesper Høgenhaven, 'Qumran og den antikke jødedom', i Mogen Müller (red.), *Dødehavsteksterne, essæerne og Det Nye Testamente* (København: ANIS, 1994), s. 53-78 (65-69).

¹² Hjelm, 'Whose Bible Is It Anyway?', s. 114-116.

holdsmæssigt og grammatisk udviser stor overensstemmelse med middelalderudgaverne. Mange forskelle er ortografiske, men der er dertil også indholds- og betydningsmæssige forskelle. Disse kan og må bestemt ikke negligeres, hverken for en teologisk eller en historisk fortolkning.¹³ Og som Mogens Müller har sagt om betydningen af oversættelsernes mangfoldighed¹⁴ må det også gælde for bibeltekster: vi kan ikke få tekster nok. De hebraiske skrifter, som oldtidens jøder og samaritanere producerede og benyttede er forudsætning og ledsagere til de bearbejdelser og oversættelser vi finder i Septuaginta og Vulgata. Det er pluraliteten af tekster, der viser os, at lige så lidt som man i middelalderen nøjedes med at producere en enkelt standardtekst, lige så lidt gjaldt dette for oldtidens tekstproduktion. Moderne oversættelser kan godt tage sådanne forhold i betragtning, men ikke redegøre for eller tydeliggøre for læseren at *sola scriptura* er en urealiserbar ide. Enhver oversættelse er et valg mellem det eller de tekstlige udtryk, der oversættes fra, og modtagersprogets nuanceringsmuligheder. Begge har deres egne kontekster og formål med at blive *textus receptus*. Enhver tekstlæsning må begynde med en kritisk evaluering af disse kontekster og formål. Paul Ricoeur's udsagn om at "gamle tekster er som forældreløse" giver os ikke ret til at forsyne dem med nye forældre og tilskrive dem sammenhænge og formål, for hvilke de ikke var bestemt. Teologiens og kirkens brug af oldtidens tekster står altid i skyldig hensyntagen til disse teksters oprindelige relationer.

Som forskningen står p.t. må vi konstatere at den ældste eksisterende bibeltekst er skrevet på hebraisk. Jeg tænker her på den 66 kapitler lange Esajasrulle, som vistnok stadig dateres til det 3. årh.f.Kr. Med de diskussioner der foregår om GT's forhold til historien, kulturen og ikke mindst fremkomsten af de bibelske skrifter er kendskab til hebraisk helt afgørende. Uden dette kendskab vil bibelvidenskabens teologer falde tilbage i fundamentalisme og følgagtighed overfor den til enhver tid herskende autoritet. At kirkens autoriserede bibler netop ikke er autoriserede til universitetsbrug men alene har konfessionel status skaber den helt nødvendige afstand mellem den videnskabeligt funderede teologiske uddannelse og den konfessionelle profession, som uddannelsen også sigter imod.

---

¹³ Siden 1951 udgaven af BH (7. udg., men også kaldet den 3., hvorfor 1966-77's BHS udgave benævnes den 4. udgave, hvis forbedrede 1990-udgave er den seneste version) er en del Qumranvarianter blevet medtaget i det tekstkritiske apparat.

¹⁴ Müller, "Teologer skal have redskaberne i orden".